

Kunst met een zilte toets

P.F.N.J. Arntzenius, *De Havenkade met Seinpost*, circa 1903. Foto: Particuliere collectie, vooreen collectie Simonis en Buunk Ede.

B.J. Blommers, *Kinderen spelend aan het strand*, 1896. Foto: Collectie Muzee Scheveningen

Willem Maris, *Jongen met ezeltjes op het Scheveningse strand*, 1867. Foto: Particuliere collectie

Trekt Scheveningen vandaag de dag vooral met koelboxen uitgeruste dagjesmensen, liefhebbers van musicals en mensen die vertier zoeken bij de roulettetafel en gokkasten, er is een tijd geweest dat het Kurhaus en omgeving het chique domein was van de Beau Monde, de Europese aristocratie, wereldberoemde artiesten en in hun kielzog kunstschilders van naam.

door Coos Versteeg

'De zee is mijn', claimde H.W. Mesdag (1831-1915) even schamper als dominant onder zijn kunstbroeders van Pulchri en de Haagse School het zicht op de baren. De rijke bankierszoon woonde aan de Laan van Meerdervoort, maar huurde het hele jaar door een kamer in Hotel Rauch te Scheveningen om er zoveel tijd te kunnen doorbrengen als hem lief was. Natuurlijk trok niemand zich echt veel van Mesdag aan: het zicht op zee had door de eeuwen heen al zoveel geïnspireerd: van Jan van Goyen in de 17de eeuw tot de gebroeders La Fargue dik honderd jaar later en William Turner en Andreas Schellhout in de 19de eeuw. Zelfs Kandinsky kon niet stil blijven zitten toen hij in het Kurhaus logeerde.

Maar bovendien, de zee, het strandleven, de duinen, de vissersij en het visserslevens boden de impressionistische kunstenaars van eind 19de eeuw zoveel onderwerpen en motieven, dat niemand zich door een collega bestolen hoefde te voelen. Kinderen poelend in het water, bootschuiten op het strand, badgasten in rieten strandstoelen, nettenboetsters voor hun kraap visserswoning, ezeltjes met hun berijders, flanerende toeristen en haringkakers; Scheveningen en omgeving was een bron van inspiratie.

Dus schilderde Weissenbruch (1822-1880) net zo goed strand en zee en huurde Philip Sadée (1837-1904) in september en oktober evenzover kamers in Hotel Rauch of Hotel Zeerust. De succesvolle Jozef Israëls (1824-1911) veroorloofde zich in de zomermaanden een villa behorend bij het Oranjehotel, waar ook zijn zoon Isaac (1865-1934) geregeld verbleef. Albert Neuhuys (1844-1914) zat in Villa Buitenzorg aan de Badhuisweg. Voor vrijwel elke schilder had de mondiale badplaats met aangrenzend het vissersdorp in die tijd iets magisch. Vincent van Gogh nam zich voor "een tijd lang Scheveningen geheel en al als hoofdzaak te beschouwen". Zelfs van Piet Mondriaan bevindt zich in een particuliere collectie een 'Zicht op Scheveningen met in het verschieft het Kurhaus'.

Belle Époque

'Schilderen en wonen op Scheveningen in de Belle Époque' luidt de titel van de zomertentoonstelling in Muzee Scheveningen. Centraal hierin staat een aantal bekende Haagse Schoolchilderen en impressionisten dat zich tussen 1880 en 1914 niet alleen actief betoonde in de badplaats, maar hier

ook daadwerkelijk ging wonen. De tentoonstelling biedt werken die metterdaad in Scheveningse ateliers tot stand zijn gekomen: van Paul Gabriël, van Willem Maris, Blommers en van Floris Arntzenius bijvoorbeeld.

De Scheveningse kunsthistorica Tiny de Liefde-Van Brakel schreef er een informatief en handzaam boekje bij dat tevens leuk dienst kan doen als gidsje tijdens een wandeling of fietstocht langs al die oude kunstenaarshuizen. Of zeg maar gerust kunstenaarsvilla's. Want één ding maakt Tiny de Liefde-Van Brakel vooral duidelijk: de kunstenaars uit deze periode die daadwerkelijk de zilte lucht van Scheveningen in wilden ademen en uit wilden beelden, waren niet bepaald van het type armalastig op een tochtige zolder.

De heren die de badplaats als domicilie verkozen, verkochten veelal goed aan met name Amerikaanse verzamelaars en bewoonden kapitale huizen aan de Van Lennepegweg en Haringkade of ware villa's aan de Van Stolkweg, Parkweg, Hasselsestraat, Wagenaarweg en Gentesstraat. Soms werden die huizen speciaal voor hen gebouwd; met een of twee ateliers, voorzien van grote ramen op het Noordend (met onbarmhartig niets verhelderend licht).

Villa Frisia

De Fries Christoffel Bisschop (1828-1904) bijvoorbeeld – tegenwoordig niet meer zo bekend, maar in die tijd heel succesvol en bevriend met vorsten en vorstinnen – betrok met zijn Engelse vrouw Kate in 1882 de splinternieuwe Villa Frisia aan de Van Stolkweg. Bisschop had echter moeite met het voor die tijd moderne interieur en liet het huis ingrijpend veranderen. Marmeren schoorsteenmantels maakten plaats voor oud-Hollandse schouwen en overal werden antieke houten lambriseringen en plafonds aangebracht.

Willem Maris (1844-1910) woonde vanaf 1896 drie jaar lang met zijn vrouw aan de Van Lennepegweg 19. Het ging hem echter zo voor de wind, dat hij een stuk grond iets verderop kocht en daar geheel naar eigen smaak en inzicht een nieuwe woning met een atelier in de tuin liet bouwen. In dezelfde straat woonden de collega's Hendrik Haverman (1857-1928) en Floris Arntzenius (1864-1925). Haverman verhuisde in 1909 naar Villa Rabina aan de Wagenaarweg, maar ruilde dit huis vier jaar later weer tegen dat van Arntzenius. Laatsgenoemde vond het wel handig dat hij in de villa over twee ateliers kon beschikken: een voor zichzelf en een voor zijn leerlingen.

Het kon natuurlijk ook anders: Willem Tholen (1860-1931) betrok vlakbij de Van Lennepegweg (ter hoogte van het huidige Madurodam) de Kanaalvilla bij de Witte Brug, maar pas nadat hij er twee verdiepingen op had laten bouwen en een serre had laten plaatsen. Aan de andere kant van het duin, het laatste deel van de Koninginnegracht woonde Johannes Akkeringa (1861-1942), die nog een tijd samen met Jan Toorop, Breitner en Van Hoytema de voorkeur had gegeven aan de maagdelijke duinen van Loosduinen. In de Scheveningse Bosjes en de Waalsdorperduinen ontstonden zijn zonzovergoten panelen met spelende

kinderen of steebeelden van lome zomerdagen in lommerrijke theetuinten. Tiny de Liefde-Van Brakel haalt aan dat die sfeer soms nog te proeven is in het Westbroekpark, in de theetuin langs het Kanaal waar men roeiboetes kan huren. Zij het dat de kleding nu minder elegant is. Maar eigenlijk kondigt Paul Gabriël (1828-1903) in januari 1896 al het begin aan van een veranderend landschap. Vanuit zijn woning aan de Kanaalweg verwijnd zijn uitzicht op het Kurhaus. Aan de Brusselse schilder David Oyens schrijft hij: "Gij zult uit mijn adres zien dat ik de Kanaalweg verlaat, ik kon daar niet meer werken door de gebouwde huizen vlak voor mijn deur (...)". Hij gaat wonen aan de Frankenslag.

Landschap

De Belle Époque, die mooie periode, gaat vrijwel ongemerkt al zijn laatste fase in. B.J. Blommers (1845-1914) bewoonde vanaf 1881 Villa Johanna aan de Van Stolkweg 17 (in 1986 gesloopt ten behoeve van een appartementencomplex), vlak daarbij had Theophile de Bock (1851-1905) zijn atelier in de tuin van Villa Germania – hij woonde aan de Kanaalweg. Maar in 1899 liet Blommers in Katwijk een tweede villa bouwen. Scheveningen werd hem te toeristisch. Het schilderachtige vissersleven werd er langzamerhand verdronken. "...dat is uit...", dat is voorgoed verknoid..., daar hebben ze zo'n afschuwelijk ding, zo'n pier in zee gezet..., ik kan er niet meer naar kijken'.

Niet iedereen zag de nieuwe tijd met afgrijzen tegemoet. Albert Roelofs (1877-1922), zoon van de landschapsschilder Willem, liet pas in 1910 Villa De Kinkhoorn in de Hasselsestraat bouwen. Zijn goede vriend Johan Hendrik van Mastenbroek (1875-1954), schilder bij uitstek van de Rotterdamse stads- en havengedichten verruilde in 1911 zijn woning in de Maasstraat voor Villa Quambi met dertien kamers aan de Gentesstraat. Hij bleef voor zijn werk eenmaal per week met het Hofpleinlijntje naar Rotterdam reizen, maar schilderde zo nu en dan ook activiteiten in de Scheveningse haven. Het was met name de Eerste Wereldoorlog die een echt einde maakte aan de Belle Époque. Contacten met buitenlandse kunstenaars werden steeds moeilijker, reizen was vrijwel onmogelijk en de neergaande wereldconomie veroorzaakte ook in Nederland een zekere mallaise. De meesters van de Haagse School waren overleden, nieuwe kunststromingen trokken elders de aandacht. In de Scheveningse duinen was het vooral Koningin Wilhelmina die zich nog druk bezig hield met tekenen en schilderen.

Het is jammer dat die eindfase er wat magrijers van afkomst in het boekje van Tiny de Liefde-Van Brakel, zoals het ook jammer is dat de uitgave zo slecht en inconsequent is vormgegeven en de platgetrongd met kunstenaarswoningingen vergeleken met de tekst ernstig incompleet is. Gelukkig is er voor alles die zomertentoonstelling in Muzee.

'Schilderen en wonen op Scheveningen in de Belle Époque' in Muzee Scheveningen, Neptunusstraat 92. Tot 28 sept. Open: di. t/m za. van 10-17 uur. Zo. van 12-17 uur. Tijdens de schoolvakantie ook maandag geopend. www.muzeescheveningen.nl

Kunst met het hoofd als gereedschap

Herfstbladeren dwarrelen op de grond. Willekeurig, zonder enig ingrijpen van de mens. Kunstenaar lebele Abel is ervan overtuigd dat dit soort toevalige patronen doorbroken kunnen worden. Door handen, voeten of gereedschap creëert hij eigen patronen in een onvoorspelbare chaos van bladeren, kiezels of bloemblaadjes. "Als je maar heel graag wil".

door Miranda Fieret

Ruim een jaar heeft lebele Abel aan het project gewerkt waar kunst en wetenschap hand in hand gaan. In samenwerking met de Universiteit van Amsterdam heeft hij tal van experimenten ontwikkeld. Het resultaat is vanaf 2 augustus te bewonderen in de tuingalerij van Pulchri. In het werk 'I like the light ones over the dark' sneeuwen witte hortensia blaadjes de rode blaadjes helemaal onder. En in 'River bolders' ontstaat er een ring van rivierkeien rondom de cirkel waar ze eigenlijk in zouden moeten vallen. Het gegeven lijkt simpel, iedereen zou dat kunnen op een computer met een photoshop programma. Maar het bijzondere van de expositie 'Mind over Matter' is dat er geen

muisklikje aan te pas is gekomen. Abel doet het allemaal met zijn hoofd. De willekeurige chaos die eigenlijk op het computerscherm zou moeten komen, is er niet. In alle werken zit een patroon. "De werken zijn een bevestiging van hetgeen dat ik in gedachte had", vertelt Abel temidden van zijn kunst. Meters kabels en computers met zelf ontwikkelde software nemen een groot gedeelte van zijn atelier in beslag.

Abel maakte voor het experiment gebruik van high tech apparatuur zoals een 'random number generator'. In dit Zwitserse apparaatje wordt maar een kleine hoeveelheid licht doorgelaten. Precies de helft van de lichtdeeltjes wordt doorgelaten en de andere helft wordt weerkaatst. Niemand kan voorspellen welk lichtdeeltje door wordt gelaten, daarom wordt dit apparaat ook gebruikt om willekeurige codes te maken, zoals voor de pincode van de bankrekening, of om de gokautomaten van het casino in te stellen. "In de kwantumfysica worden ruim dertig jaar proeven gedaan om te onderzoeken of het gedrag van lichtdeeltjes door menselijk bewustzijn beïnvloed wordt. Maar in de kunst is dit allemaal vrij nieuw".

De kleuren en de vorm – zoals bloemblaadjes, stenen en strohalmen – kiest de kunstenaar van tevoren, maar daarna is het de taak aan de apparatuur om willekeurig het vlak te vullen. Terwijl de 'random number generator' de gegevens naar de computer stuurt, concentreert Abel zich. Hij moet wer-

kelijk de intentie voelen om de onvoorspelbare chaos te sturen. "In het werk 'River Bolders' bijvoorbeeld dacht ik alleen maar: 'wijk van het centrum af'. Blijkbaar treedt er een sterke reactie op waardoor er een extra ring met stenen ver buiten het centrum ontstaat".

Artistiek gezien hoeft de kunstenaar niets te bewijzen. "Maar wanneer kun je iets bijzonder noemen? Daár had ik de wetenschap voor nodig. De kunst die ik maak is het resultaat van niet te verklaren afwijkingen op willekeurige patronen". Of het denken hier echt invloed op heeft, houdt Abel in het midden. "Onderzoekers maken die conclusie niet eenduidig. Dan kom je namelijk op het punt van bewijs. Het is niet te bewijzen wat iemand heeft gedacht. Maar als artiest zie ik het moment van zo'n afwijking als het moment van inspiratie. Het is het hoogtepunt in het creatieproces". Om dat punt te bereiken, moet Abel keihard werken. Continu aan dat ene patroon denken, vergt een flinke inspanning. "Ik dacht dat een liefdevolle, kosmische energie het sterkst zou werken, maar dat is het helemaal niet persé. Het kan net zo goed gewelddadig zijn. Je moet het zo graag willen, dat je nergens anders aan denkt".

lebele Abel 'Mind over Matter', van 2 augustus tot 21 augustus in Pulchri, Lange Voorhout 15. Vrijdag 15 augustus geeft Abel een lezing in Pulchri om 20.15 uur. Hij zal dan vertellen over zijn inspiraties en de geschiedenis van zijn werk. Ook de werkwijze en filosofie achter het werk komen aan de orde.

lebele Abel bij het werk 'River Bolders'. Foto: C&R